

ACC. N:R M. 15561: 1-16.

Landskap: *Västergötland* Upptecknare: *Axel Johansson, Feid*
Härad: *Kind* Berättare: *olika personer; se uppt. bla-*
Socken: *Ö. Frölunda* Berättarens yrke: *dens baksida!*
Uppteckningsår: *1962* Född år i

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

När grammofoonen kom. s. 1-16.

N. No. 177

24/10-62

ACC. N:R M.15561.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Åhaga, Hid den 24/10-62

Folklivsarkivet Finngatan 8 Lund.

Översänder mina uppteckningar till frågelista I77.

Vid min kontroll av mina uppteckningar, ser jag att jag måste ha begått ett fel angående avskriften av en gramofonskiva.

Det är avskriften å blad nummer I4. Det måste väl vara avskrift av 2 skivor i stället för I. Jag har ej gjort någon ändring av detta. Det framgår av uppteckningen, vilka inspelningar, som tillhör varje skiva. Jag ber om overseende med detta.

Högaktningsfullt

Axel Johansson.

Björger

NÄR GRAMOFONEN KOM. Frågelista I77.

I. För det första vill jag då uppteckna när jag själv hörde gramofon för första gången. Fonograf kan jag ej erinra mig att jag hörde någon gång i min barn eller ungdom.

Denna uppteckning om mig själv, när jag första gången hörde en ~~XXXXXX~~ gramofon, låter kanske konstgjord, men det är den ej. Det är ingen dikt av mej, blott för att den kanske skulle passa in i det sammanhang, som med denna frågelista efterfrågas. Den är så verklig, som någonting kan vara.

Något precis exakt år för händelsen kan jag ange, det var ett av åren 1909-12. Jag är född 1902, och förx att minnas, kan det ej vara tidigare än 07 och ej senare än 1912, det vet jag.

Jag är född på en gård här i Ö. Frölunda, som heter Skönabäck och som vid denna tid var en utgård till Mölneby. Vid denna tid bodde det nio stycken familjer å denna gård. Det fanns tre stycken bopningshus)statarhus) fördelade med tre familjer i varje, två på husets första våning, en å vindsvåningen, alla tre familjerna hade en gemensam ingång till huset. I regel hade de flesta familjerna

NM 177

flera stycken barn i olika åldrar. Vi var alltså många till att leka, men i mellan oss pojkar blev leken i bland till allvar, och många bättre små slagsmål uppstod. Ett sådant slagsmål var orsaken till att jag nästan gått miste om att få höra musik från gramofon, när det första gången förekom sådan på Skönabäck. En av statarna på gården, han bodde i samma hus som vi, hade en broder, och om jag ej minnes fel, var denna från Burseryd i Småland, ~~XXX XXXX~~ Denne hade meddelat att han skulle komma och hälsa på sin broder på Skönabäck, och taga sin ägandes gramofon med sig. Det var med en stor förväntan, som alla på gården och även en del av torparna såg fram emot denna dag. Blott ett fåtal av de äldre och likaså ungdomen och ingen av oss uppväxande barn hade då hört en gramofon. Alla på gården och även en del av torparna var tillsagda att komma. De äldre skulle betala något i avgift, hur mycket minns jag ej, troligen något emellan 10-25 öre, vi barn skulle få lyssna fritt. Det var en lördag, som denna unika händelse skulle äga rum. Lördagen kom och även mannen med gramofonen. Jag och en av sönerna till den statare, som var bror till den, som skulle komma med gramofonen hade några dagar förut varit invecklade i ett bättre slagsmål, som

jag hade lyckats att dra mig segrande ur. Denne pojk var särskilt bråkig och även hämdgirig. På lördag förmiddag satt jag och gungade i en slänggunga, som vi pojkar hade gemensamt i en skogsbacke. Denna pojke han kom till mig, och låtsades att vara god vän. Jag satt i gungan och vi pratade, som vanligt och jag erbjöd honom att gunga. Nej fortsätt du, svarade han, jag skall hjälpa dig. Det gjorde han också, han sköt på gungan så den fick en väldig fart. Men för varje gång han putta till mig, skar han med fällkniv i repet till detta brast och jag föll i marken. Marken var starkt sluttande, och gungan högt uppe när jag föll ur. Jag rullade runt över rötter och stenar tills jag rullade mot en större sten. Jag hade fått slag över hela kroppen, det gjorde ont över allt. Han hånade mig då och sa, att det skall du ha för att slog mig mig för några dagar sedan. Jag hade ej slagit mig fördärvad på något sätt, men jag blev ordentligt arg, när jag förstod hur det hela hade gått till. Det blev åter ett bättre slagsmål oss emellan. Hans svekfulla sätt, att hämnas mig och smärterna i kroppen efter fallet, hade gjort mig ordentligt ilsk, jag slog honom utan all hänsyn, och när jag slagit ikull honom sparkade jag honom, allt jag förmådde. Någ-

ra framtida men fick han ej av behandlingen, men han var både gul och grön lite varstans på kroppen en tid framåt. Som jag förut nämnt var detta samma lördag, som hans farbror skulle komma med en gramofon. När han gråt om, så var det det första han sa, att jag ej fick komma hem till dem och höra på gramofonen. Detta smärtade mig djupt, och jag gick hela eftermiddagen och tänkte, att det hade väl varit bättre att jag ej slagit honom, så hade jag liksom alla de andra fått höra på gramofonen. Några efterräkningar från våra föräldrars sida - utom tillsägelse att låta bli - att slåss - blev det ej, även hans föräldrar insåg att det var han ensam, som var skyldig till bråket. Som jag förut nämnt bodde vi i samma hus och samma plan. Varje lägenhet var blott ett rum och kök. Köken var skilda från varandra genom en ganska så stor förstuingång, rummen däremot låg parallelt med varandra, skilda av klädgaderob, som hörde till varje lägenhet. När musiken på gramofonen började, hördes det ej in till vår bostad. Jag gick då in i vår klädgaderob, men även här hördes det dåligt, det var två brädväggar emellan och på dessa en del kläder, som skilde mig från detta roliga. Det var svårt att vara i den ålder, som jag då var, och ej få se och höra en sådan

sådan nyhet, som en gramofon då var, och även att vara utesluten från alla de andra. Men hur det var så blev det en paus i spelandet och en del av folket kom med far och mor in i vår bostad. Dessa tyckte då att jag skulle följa med in, det är ingen som bryr sig om, det är säkert Algots påhitt - så var pojkens namn - hans far och mor har nog inte förbjudet dig. Far tyckte dock att jag skulle ha det som straff så kanske vi kunde låta bli att slåss. Jag kämpade en bra stund med mig själv, jag tyckte dock att jag ej själv var orsaken till mitt straff, jag var för stolt för att ödmjuka mig och fråga om jag fick komma, till slut så segrade dock nyfikenheten och jag gick med de andra in. När Algot upptäckte mig kom han och sa, att jag ej fick vara där. Jag svarade honom ej, jag tog det kallt och avvaktande, och han sade inget mer.

2. Efter de förfrågningar och efterforskningar, som jag har gjort, om vem som här i orten ägde den första fornografen eller gramofonen, upptecknar jag först om gramofonen. Jag har besökt en liten skogsgård här i socknen, en 3-4 k,m, från kyrkbyn, som heter Åsen som jag långt tillbaka i tiden har hört omtalas att de skulle ha varit de första här på orten, som hade gramofon. Efter mitt besök där och samtal med ägaren, ~~en~~ Torde det med säkerhet ha varit så, att de på denna gård-som då var ett torp-varit de första gramofon-ägarna här på orten. Denna gramofon är ännu i ett mycket bra skick och även ett par skivor, som varit med gramofonen när den köptes. Denna gramofon-en amerikansk-var köpt 1906. Den köptes av en broder till den, som är min berättare. Vid denna tidpunkt var de många hemmavarande syskon. Vid min fråga om de gemensamt köpte gramofonen, svarade berättaren att det var brodern Notarius-nu avliden för något mer än ett år tillbaka-som köpte den. Han hade köpt den av en Karl Lorentsson, född och uppväxt i Ö.Frölunda, men som en tid vistats på någon plats i Västmanland. Denna Karl Lorentsson hade köpt denna gramofon och tagit den med sig hit till Ö.Frölunda i avsikt att sälja den till en här på platsen dåvarande verksam god-

templareförening. Denna förening kunde dock ej skaffa pengar till att betala den med. Gramofonen kostade då-med några stycken skivor till-hur många kunde berättaren ej minnas, 180-190 kr. Berättarens fader var skräddare, och Notarius arbetade i sin faders skrädderi. Hur han med detta dåligt betalda arbete denna tid, hade kunnat spara så många pengar, som gramofonen kostade-han var då endast emellan 20-25 år gammal-är en gåta, som jag ej ville fråga brodern om. Berättaren omtalar att det var många, som tyckte att det var ett onödigt köp. Någon eller några hade yttrat: Att det hade varit bättre om de hade köpt sig en stut: De hade nämligen inget dragdjur å torpet då. Men många var det också, som var nyfikna och intresserade av detta underverk. Grannar och folk ifrån socknen och även från grannsocknar kom dit för att få lyssna. Vid min fråga om de tog betalt av dem, som kom för att lyssna, sade berättaren att de aldrig-vad han visste om-begärde någon batalning, det fanns dock de, som erbjöd sig att betala för att få lyssna. Jag frågade också om det var brukligt att spela för kunder, som besökte skrädderiet, men det torde sällan ha förekommit. Kunderna kom i regel på vardagarna för beställning och måttagning. Avhämtning av färdiga kläder

kunde däremot ofta ske om söndagarna, och då hände också att gramofonen kom fram. Folket på Åsen har varit kända här i bygden för aktsamhet om sina ägodelar, så har också varit förhållandet med gramofonen. Emil Andersson bor nu ensam där, vid mitt besök hos honom tog han fram gramofonen från dess gömma. Nu i många år torde den ha varit sparsamt använd. Den var dock mycket välbevarad, han spelade upp en del gamla skivor, även en av dem, som varit med gramofonen när den köptes. Jämfört med tidens tekniska underverk, är den givetvis undermålig, men dock fullt hörbar.

3. Musik från fornegrav såväl som å gramofon torde ha förekommit offentligt å marknader, sommarfäster och dyligt. Berättaren omtalar att hans första kontakt med konserverat ljud var i Mjöbäck å Bossgårds marknad. Jag har också med flera äldre personer om detta, och alla lämnar ungefär samma uppgift om detta. Det var ej gramofon, som dessa marknadspersoner hade, utan i regel en fornegrav. Denna fornegrav var ej heller försedd med högtalare, när den kom till offentlig användning på marknader och dyligt. Då hade inkomsten för ägaren blivit dålig. De hade försett sin fornograv med hörlurar, s, k hörproppar. Några personer kunde med dessa hörproppar

höra samtidigt. Avgiften var 10 öre per person. På sommarfäster och andra liknande sammankomster, förekom också musik från fonograf och senare även å gramofon. I regel var det personer, som hade uppträdande av annat slag, pratade historier m, m, Dessa personer fick eller rättare hade avtal med fästarrangörerna, det ingick då, som ett inslag i arremangerna, och besökarna fick för sin erlagda en tréavgift även höra musiken från fonograf eller gramofon.

4. Någon fonograf kan jag ej beskriva, troligen har jag sett en sådan i min barn och ungdom, men har blott ett dunkelt minne av dess utseende. Jag har varit i kontakt med fyra st, bröder Torén, deras fader Karl Torén, var ägare till en fonograf. Han hade köpt den av en kusin till honom, född här i Ö. Frölunda, senare avflyttat till Halmstad. Denna person vars namn var Hedin, sysslade med att uppträda på marknader och fäster. Dessa bröder Torén, kan ej med säkerhet minnas årtalet, när deras fader hade köpt denna fonograf. Nämnda Hedin hade varit på en av skytteföreningens fäster i Hid, en av de första som anordnades här på platsen, och uppträtt, samt spelat på denna fonograf. Torén köpte den då av honom, troligen var det 1905-06. Torén hade spelat mycket på denna, haft den med

på olika slag av familjära bjudningar, han hade även blivit ombedd att komma till sådana bjudningar och taga fornografen med sig, sådana bjudningar alltså, som han räknade med, att han ej blivit bjuden till om han ej haft fornografen. När fornografen började att bli för dålig och nästan speloduglig, hade barnen fått den som leksak. Jag har varit i telefonkontakt med den av bröderna, som har deras barndomshem kvar. Han trodde möjligen att det skulle finnas någon av spelrullarna kvar—dessa var tillverkade av vax—om han fann någon har han lovat att ringa mig. Jag skall då uppge vad musikstycken det är. Någon teknisk beskrivning av den första gramofon, som jag såg, kan jag ej göra, jag endast minns att den hade en stor och i olika färger målad tratt, rött och blått, om jag ej minns fel. Den gramofon, som Notarius Andersson Åsen köpt 1906, och som hans broder Emil Andersson ännu har i sin ägo, var troligen en för sin tid, ganska bra gramofon, av bra kvalitet. Underredet, själva foten, lådan, är ganska stor. Den är försedd utskärningar å mittpartiet eller det kanske skall benämnas skulpturer. Träet var så gott, som ofördärfat, ej nött eller skadat på något sätt. Tratten är av blank metall—nickel—något hade denna mistat sin glans. Tratten

är något längre, men ^{ej} så vid i sin öppning, som jag vill minnas att de målade trattarna av bläckplåt var. Den har ej heller samma ställning till gramofonen, som dessa målade trattar brukade att ha. Å denna gramofon ligger tratten mera vågrätt ut över gramofonen. Denna gramofon i sin helhet, ger ett visst intryck av gedigenhet. Å ljuddosan fanns följande inskription. Delvis något otydlig, men jag tror att det i det nojersta skall vara rätt.

Exhibition. Made in U:S,A.

London. Berlin. Paris.

Gramophone & Tupenriter. L.T.O.

Melodier som spelades var av olika slag, av den tidens alster. Detta var givetvis också beroende av gramofonägarens eller ägarnas sinne och läggning, vad slag av musik de ville lyssna på. Urvalet var ej så stort då, som senare och nu, men det fanns dock ~~XX~~ skivor av många slag. På Åsen hade de haft och hade delvis kvar skivor, som marcher, sångskivor av olika slag, dansmusik och talskivor.

6. Hur såg skivetiketterna ut. Vid mitt besök hos Emil Andersson Åsen, gjorde ^{en} avskrift av ett par skivor. Denna avskrift är av de skivor, som var med gramofonen när den köptes år 1906. De torde också med säkerhet vara utav de skivor, som numera kallas för "Stenkakor". De var betydligt mycket tjockare och tyngre, än 20 talets skivor.

Avskrift.

ZONOPHONE REKORD
INTERNATIONAL
ZONOPHONE COMPANY
Svedish Duet
Gluntens Misstag
Sungen af.

Aug, Svensson og Otto Edberg

Stockholm

X 7400I

Denna skiva har mörkgrön etikettbotten, och bronserade bokstäver.

ACC. N:R M.15561:13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

13, —

Avskrift.

COLUMBIA REKORD

Grand prizes Paris 1900

S:T. Louis 1904. Milan 1906

Svedich Folk Song

Ljungby Horn

(Friebing)

Joel Mossberg. Baritone

Orch. Accomp.

E. 2835

(43823)

COLUMBIA GRANHOPHONE COMPANY

Denna skiva har ljusgrön botten och vit text.

ACC. N:R M. 15561:14

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

14. —

Avskrift.

COLUMBIA

Stackars Olsson

(E. Norlander)

Birger Stenberg Tenor

S. M.

Victor

I. Färval 2. Aftonstämning

(A.M. Myrberg)

Grace E. Carlsson

Florence E. Reims.

Etikettens utseende har jag faktiskt glömt att göra anteckningar om till denna skiva.

7. Vilka orkestrar, sångare, sångerskor och talartister, som förekom på dessa gamla skivor, torde jag väl ha besvarat med uppteckningarna av avskrifter. Jag förstår mycket väl att det förekom många fler och andra artister av alla slag, än vad som framkommer av dessa skivor. Självt minns jag inga sådana förrän närmare 20 talet. De avskrifter av skidmärke, sångartister m, m, som jag har gjort, torde vara från de äldsta här på orten bevarade skivorna. Jag gjorde det för jag tyckte att dessa skivor skulle ha det mästa och bästa värdet i detta sammanhang.

8. Mina egna minnen från min barndom, som är förknippade med en gramofon, har jag skildrat. När jag frågade Emil Andersson om detta svarade han, att den gramofon, som han har i sitt hem var den första, som ~~KXXX~~ han hört. Han berättade en del minnen från denna tid. Det rörde sig dock mest om de personer, som kom för att lyssna. Jag frågade honom om han hade hade någon särskild person i minne, som varit mera imponerad än andra. Men det hade han ej. Deras reaktioner kunde givetvis vara olika. Men något särskilt drastiskt minne av någon person, som kom för att lyssna hade han ej. En yngre broder till Emil (Leonard) som i sin ungdom och uppväxtår

var bygdespelman-han spelade på ett enradigt dragspel-brukade att lära sig en del dansmusik efter gramofonskivor.

Jag har nu fått telefonmeddelande om, att några vaxrullar till den fornograf, som Karl Torén var ägare till, ej finns kvar.

Ja detta var allt vad jag har kunnat utforska om När gramofonen kom. Jag kunde givetvis fått flera personuttalanden om när de för första gången hörde en gramofon eller fornograf. Men jag försökte i stället att utforska vem som var den första i socknen, som ägde en dylik tingest. De personer, som jag har frågat, har jag fått nästan likställda svar av. Fornograf hade de genom hörproppar lyssnat på å någon marknad. Gramofon sade de flesta, att de lyssnat till första gången på Åsen.

Jag hoppas nu att det skall vara till någon nytta och glädje de efterforskningar och uppteckningar, som jag insänder om detta.